

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ МІЖНАРОДНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

Сансай А.*

КОНЦЕПТ НАДНАЦІОНАЛЬНІСТЬ В СУЧАСНИХ ПОЛІТИЧНИХ ТЕОРІЯХ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

Незважаючи на відносно тривале застосування в науковій літературі термінів «наднаціональність» та «наднаціональний», до сьогоднішнього дня загальноприйнятої теорії наднаціональності як такої не існує [1, 136; 7, 23]. На сучасному етапі концепт наднаціональності є предметом розгляду багатьох гуманітарних дисциплін, особливо таких, як філософія, політологія, соціологія, право та економіка.

Особливістю феномену наднаціональності в рамках міжнародних відносин є те, що він розглядається здебільшого як правова категорія, виступає предметом теорії міжнародного права, а також правових теорій міжнародної інтеграції. В цьому відношенні концепт наднаціональності розуміється переважно як примат міжнародного права над внутрішньодержавним, а також явище, що корелюється з правом міжнародних організацій, в тому числі з правом Європейського союзу [1, 140; 2, 27].

З іншого боку, багатогранний вираз міжнародних відносин, а головним чином сучасних процесів інтеграції, вимагає від науковців-міжнародників різностороннього аналізу концепту наднаціональності. Зокрема, невпинне розширення та зміцнення політичної площини інтеграції в сучасній Європі веде до все більшої актуалізації саме політологічних підходів та теорій в інтерпретації феномену наднаціональності.

В цьому сенсі, в рамках політологічного концептуально-теоретичного осмислення європейської інтеграції феномен наднаціональності може бути розглянутим одночасно у двох умовних вимірах: *широкому*, що відображає процес інтеграції в цілому та *вужькому*, який стосується конкретних аспектів інтеграції, форм взаємодії її основних учасників та зосереджується безпосередньо на процесах політики.

Загалом, наднаціональну парадигму європейської інтеграції можна відобразити у вигляді сукупності різноманітних політичних теорій інтеграції, зокрема *ранніх* або *класичних* (класичний федералізм, неофункціоналізм), *оновлених* або *вдосконалених* (реформований федералізм, теорія системи згоди, теорія взаємозалежності, неофедералізм, інтегральний федералізм, інституціональний федералізм) та *сучасних* (концепція повноцінної наднаціональності, функціональний унітаризм, концепція міжнародної держави). В цьому відношенні особливої уваги заслуговують саме останні (сучасні) політичні теорії наднаціональної інтеграції.

Так, *концепція «повноцінної національності»* або «повноцінних наднаціональних союзів» американського соціолога, теоретика комунітарності – А. Етціоні, передбачає утвердження нових об'єднань, які виокремлюються своєю спроможністю поєднати в собі одночасно наднаціональну форму правління та наднаціональну (постнаціональну) спільноту, що формується в рамках відповідного об'єднання [3, 247].

* асистент кафедри міжнародних організацій та дипломатичної служби Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Згідно із зазначеною концепцією, для досягнення повноцінної наднаціональності в рамках інтеграційного об'єднання є недостатнім лише процес передачі частини національного суверенітету, – необхідним є формування особливого рівня влади, що виступає в якості абсолютно верховної по відношенню до держав, які є складовими відповідного об'єднання. Водночас, інтереси наднаціональної (постнаціональної) спільноти повинні мати однозначний пріоритет над інтересами спільноти держав-членів. Задля свого повноцінного функціонування наднаціональний союз повинен мати форму федеративної або навіть унітарної держави, проте не форму конфедерації або будь-яких інших розмитих об'єднань [6]. В свою чергу обов'язковою передумовою стійкості наднаціональної форми правління є принципове співпадіння інтересів політичного співтовариства та державної влади. При цьому ключовим є твердженням, що стійкість та інтеграційні успіхи об'єднання є можливими лише за умови посилення наднаціональних рис та елементів у всіх без виключення інтеграційних сферах.

Інша інтеграційна теорія *функціональний унітаризм* британського політолога Н. Паркера, базується на тому твердженні, що сьогодні Європа виступає єдиним культурним, економічним та політичним цілим і відповідно має стати когерентним актором міжнародних відносин з чітко визначеними кордонами. Згідно з функціональним унітаризмом, спільні проблеми політичного або урядового характеру сучасної Європи є виключно необхідними підвалинами її подальшого прогресу, розв'язання яких в подальшому приведе до трансформування Євросоюзу у новий суб'єкт, що за своїми характеристиками буде спроможним відтворити основні функціональні риси традиційного інституту національної держави [13]. Основними завданнями для досягнення саме такої мети на даному етапі є необхідність здобуття Євросоюзом чотирьох основних суб'єктностей: внутрішньополітичної – за допомогою зони «Шенген»; зовнішньополітичної – за допомогою Спільної зовнішньої та безпекової політики; економічної – за допомогою Економічного та монетарного союзу ЄС; а також військової – за допомогою спільної Європейської політики безпеки та оборони.

Концепція «міжнародної держави» американського дослідника міжнародних відносин Джеймса Капорасо розглядає Євросоюз у світлі трьох умовних типів держави, а саме – вестфальського, регулятивного та постмодерністського. В цьому розумінні, як зазначає Д. Капорасо, сучасний ЄС об'єднує в собі характерні риси всіх трьох типів держав, одночасно не набуваючи абсолютного вигляду будь-якого конкретного з них. Зокрема, порівнюючи ЄС з умовним типом вестфальської держави, Капорасо відзначає їхню спільність у прагненні зберегти власну монополію на засоби примусу або забезпечити свою абсолютну владу. Водночас, регулятивний характер ЄС позначений його здатністю здійснювати контроль та управління різними економічними сферами, що окрім внутрішньодержавного виміру також виступають об'єктами міждержавних відносин в Європі. Нарешті, постмодерністський вираз Союзу підкреслює його плюралістичний та децентралізований характер, що є притаманним сучасним європейським державам як в національному, так і транснаціональному зрізах. Саме така сукупність зазначених характеристик дає можливість розглядати ЄС як певний тип «міжнародної держави» [4].

Водночас у більш вузькому розумінні термін «наднаціональність» може також розглядатися як безпосередня форма або конкретний механізм взаємодії учасників інтеграції, а саме урядів держав-членів та спільних інституцій ЄС.

Зокрема, у 1950 році французький міністр закордонних справ – Робер Шуман став одним з найперших, хто визначив поняття наднаціональності. За Шуманом, наднаціональність – це нова влада, яка утверджується над суверенітетами національних держав, формується за безпосередньою участю національних держав та уособлює партнерство і взаємодопомогу між ними. Безпосереднім виразом наднаціональності згідно з концеп-

цією Р. Шумана є процес, що позначений двома етапами: 1) переданням частини власного суверенітету від національних держав до наднаціональних інституцій; 2) взаємне використання переданої частки суверенітету державами-членами Спільноти, як певного спільного (кумулятивного) наднаціонального суверенітету [14, 13].

На думку провідного теоретика і основоположника неофункціонального метода європейської інтеграції Ернста Хааса, наднаціональність є *новою формою політичного управління* в Європі. Сутність її феномену полягає в тому, що вона не є конкретним виразом федерації, конфедерації або міжнародної організації, проте виступає особливим поєднанням одночасно всіх трьох зазначених форм. Наднаціональність є доречним та логічним доповненням на регіональному рівні національної держави, яка останнім часом не в змозі самостійно і належним чином реалізовувати свої функції із забезпечення соціальних благ. Наднаціональність є формою управління, що покликана максимальним чином забезпечити достатній рівень благополуччя пост-капіталістичної держави, включаючи і питання її військової безпеки [9, 159].

Найбільш конкретніше, Хаас визначає наднаціональність як *особливий механізм прийняття рішень*, унікальну модель взаємодії учасників міжнародної інтеграції на основі досягнення між ними компромісів та спільності інтересів. В рамках відповідної моделі взаємодії та інтеграції в цілому, її учасники не просто позбавляються частини власних повноважень та суверенних прав на користь наднаціональних органів та структур, а навпаки делегують ці права та повноваження виключно з метою їхнього розширення та зміцнення [8, 64]. З цього погляду Е. Хаас також розглядає феномен наднаціональності і як *своєрідну модель політичної поведінки* учасників інтеграції за наявності та за допомогою якої можуть бути реалізовані їхні політичні інтереси [10].

Відомий фахівець з міжнародного права, американець, Джозеф Вейлер для розкриття сутності наднаціональності ЄС саме в контексті її політичного виміру, звертається до основ політичного реалізму. Він наголошує, що останній (реалізм) базується на «теорії двох світів», один з яких національний, а інший – міжнародний. Виходячи з цього, Вейлер відзначає, що наднаціональність повинна розумітися як *проміжний тип політичного порядку*, який не відповідає канонам жодного з двох «світів» реалізму [18].

В свою чергу, британська дослідниця європейського права, Джозефін Стейнер, також в контексті політичного виміру наднаціональності виносить на розгляд концепцію так званої «розпорядчої наднаціональності». Згідно з її твердженнями, «розпорядча наднаціональність» є оригінальною *системою прийняття рішень* в межах якої держави-члени попри власні національні інтереси, можуть добровільно відмовлятися від блокування процедури прийняття таких рішень, з метою досягнення інших взаємовигідних для себе цілей [16, 6].

Інші британські дослідники європейської інтеграції, зокрема, Л. Крам, Д. Дайнен та Н. Нуджент, стверджують, що «наднаціональність представляє собою певну *політичну владу* над або поза рівнем національної держави, що одночасно характеризується певним ступенем своєї автономності відносно національних урядів» [5, 5].

Представники теорії багаторівневого федералізму, зокрема, Г. Маркс, Л. Хугх, та К. Бленк інтерпретують наднаціональність як *систему управління* в межах якої здійснюється *вироблення та прийняття політичних рішень* [12]. Їхні послідовники – А. Стоун Світ та У. Сандхольц йдуть ще далі, стверджуючи, що наднаціональність являє собою *централізований контроль над потенціалом управління*, яке охоплює всі держави-члени ЄС [15; 17].

Американський дослідник Амітаї Етціоні використовує термін «наднаціональність» для визначення *інституту* (наднаціонального об'єднання/союзу), що наділений низкою ознак, які асоціюються з характеристиками національних держав і при цьому є повністю

незалежним від останніх. Водночас, його концепція «повноцінної наднаціональності» або «повноцінного наднаціонального об'єднання» полягає в обов'язковій необхідності здобуття відповідним об'єднанням наступних атрибутів: 1) легітимного контролю над силовими структурами, причому з пріоритетом над повноваженнями національних влад; 2) права на перерозподіл ресурсів між державами-членами, що має важливе значення для максимального ступеню узгодження їхніх інтересів; 3) самостійної політичної правосуб'єктності окремо від держав-членів, що є одним з ключових елементів створення глобального співтовариства [3, 247].

Британський дослідник міжнародних відносин Матіас Коніг-Архібуджі пропонує розуміти наднаціональність в якості регіонального уряду. Для цього, дослідник розглядає наднаціональність з точки зору одразу ж двох альтернативних бачень. Перше бачення ґрунтується на твердженні, що наднаціональність – це поєднання регіонального уряду та процесу політичної гармонізації. Друге бачення ґрунтується на формулі, за якою наднаціональність – це поєднання регіоналізму (регіонального режиму) та Європейської ідентичності. В будь-якому разі, стрижневим елементом обох бачень, на думку Коніга-Архібуджі, є наявність регіонального уряду, відсутність якого веде до відсутності і самої наднаціональності [11].

Отже, виходячи з наявності різних інтерпретацій наднаціональності в їхньому широкому та вузькому розумінні можна зробити висновок про відсутність на сьогоднішній день серед різних теоретичних шкіл політологічної науки єдиного погляду та розуміння зазначеного феномену міжнародних відносин. Зокрема в широкому розумінні наднаціональність може відображати різні форми інтеграційного об'єднання, а також різний загальний вираз та філософію інтеграційних процесів. В межах вузького розуміння концепт наднаціональність також може набувати різного свого вигляду та форми виступаючи одночасно як своєрідна форма або система (політичного) управління, механізм прийняття політичних рішень, регіональний уряд або взагалі інститут. Відповідна різноманітність інтерпретацій надає можливість розглядати наднаціональність як багатоукладний політичний концепт, поліваріантну категорію, що характеризується власною гнучкістю у просторі та часі.

Література

1. Бирюков М.М. Европейский Союз, Евроконституция и международное право. Монография. – М.: Научная книга, 2006. – 256 с.
2. Шеленкова Н.Б. Европейская интеграция: политика и право. М.: НИМП, 2003.
3. Этциони А. От империи к сообществу: новый подход к международным отношениям / Пер. с англ. под ред. В.Л. Иноземцева. М., 2004. – С. 247.
4. Caporaso J. A. The European Union and Forms of State: Westphalian, Regulatory or Post-Modern? // Journal of Common Market Studies, 1996, Vol.34, Issue 1. – P. 29 – 52.
5. Cram L., Dinan D., Nugent N. «Reconciling Theory and Practice», in Cram et al., eds., Developments in the European Union. New York: St. Martin's Press, 1999. – P. 5 – 6.
6. Etzioni A. Political Unification: A Comparative Study of Leaders and Forces. New York: Holt, Rinehart and Winston, 1965.
7. Favret J.-M. Droit et pratique de l'Union européenne. Paris: Gualino editeur, 2003.
8. Haas E. B. «Technocracy, Pluralism and the New Europe», in Stephen R. Graubard, ed., A New Europe? Boston: Houghton Mifflin, 1964. – P. 64.
9. Haas E. B. The Uniting of Europe: Political, Social and Economic Forces 1950 – 1957, 2nd edn., Stanford CA: Stanford University Press, 1968. – P. 159.
10. Haas E. B. Turbulent Fields and the Theory of Regional Integration // International Organization, Spring 1976, Vol. 30, No. 2. – P. 173 – 212.

11. Koenig-Archibugi Explaining Government Preferences for Institutional Change in EU Foreign and Security Policy // *International Organization*. February 2004, Vol. 58, Issue 1. – P. 137 – 174.
12. Marks G., Hooghe L. and Blank K. European Integration from the 1980s: State-Centric v. Multi-Level Governance // *Journal of Common Market Studies*, 1996, Vol.34, Issue 3. – P. 341 – 378.
13. Parker N. «Integrated Europe and its ‘Margins», in N. Parker, W. Armstrong (eds.) *Margins in European Integration*. St. Martin’s Press, 2000.
14. Price D. H. Schuman or Monnet? The Real Architect of Europe. *Robert Schuman Speeches and Texts on the Origin, Purpose and Future of Europe*. Brussels, 2004. – P. 14 – 19.
15. Sandholts W. and Stone Sweet A. *European Integration and Supranational Governance*. Oxford: Oxford University Press, 1998.
16. Steiner J. *The EC Law*, 4th ed. London: Blackstone, 1994. – P. 6 – 7.
17. Stone Sweet A. and Sandholts W. *European Integration and Supranational Governance* // *Journal of European Public Policy*, 1997. – Vol.4. – No.3. – P. 297 – 317;
18. Weiler Joseph H. H. The Community System: The Dual Character of Supranationalism // *Yearbook of European Law*, No. 1, 1981. – P. 257 – 306.